

Mirko Peti

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje
Strossmayerov trg 2
10000 Zagreb
mpeti@ihjj.hr

BROJ U GLAGOLA

U usporedbi s brojem u imenica, broj je u glagola u lingvistici prilično zapostavljena tema. Tom se temom kroatistika dosada gotovo i nije bavila. U ovom radu problematizira se morfološki i semantički aspekt kategorije broja u glagola u hrvatskome jeziku. Glagolski se broj pri tome promatra u sklopu njegove nerazdružive povezanosti s kategorijom lica.

O broju u glagola u znanstvenoj se literaturi govori kudikamo oskudnije nego o broju u imenica (Corbett 2000: 243). I zaista, na prvi pogled čini se kao da se osim konstatacije o jednini i množini glagolskih oblika u konjugaciji o problematici broja u glagola i nema što posebno reći. Ta problematika kao da je već u potpunosti iscrpljena opisom kategorije broja u imenica. A zbog specifične semantičke strukture glagolskih riječi, kojom nisu obuhvaćeni entiteti u izvanjezičnoj zbilji, u govorenju o broju u glagola kao da i ne može biti riječi o *količini*, *jednosti*, *mnogosti*, *brojivosti*, *nebrojivosti* i sličnim odnosima koji su tipični za semantički aspekt kategorije broja u imenica.

O marginalizaciji glagolskoga broja za hrvatski jezik svjedoči većina gramatika toga jezika, u kojima se kategoriji broja u glagola "poklanja prilično malo pažnje" (Walter 1984: 259). Tu i tamo konstatira se da su osim imenskih riječi kategorijom broja obuhvaćene i glagolske. I to je uglavnom sve. Oznake broja u glagola kao morfološki se relevantan podatak navode još u sintaksi, u poglavlju o sročnosti predikatnih riječi sa subjektima. O s e m a n t i č k o m aspektu kategorije broja u glagola nigdje gotovo ni riječi. A upravo taj aspekt Corbett (2000: 245) smatra važnim, iako najslabije istraženim područjem glagolskoga broja.

Glгол u standardnom hrvatskom jeziku kao morfološki utvrdive oblike kategorije broja ima jedninu i množinu. Te oblike glгол nema kao leksem, u infinitivu.

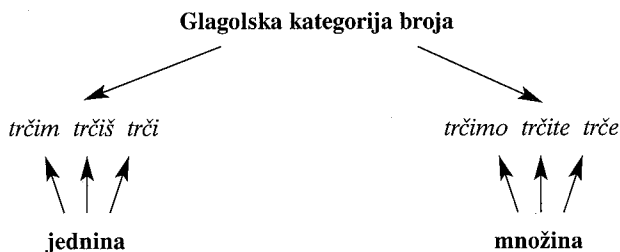
Tako npr. glagolski oblik *učiti* nije ni u jednini ni u množini. Jedninu i množinu glagol dobiva s predikatnom funkcijom, u finitnom obliku, npr. *učim* (jednina) – *učimo* (množina). U tom obliku broj je u glagola nerazdruživo vezan s kategorijom lica (Walter 1984: 259).

Budući da posredstvom lica glagolski broj u rečenici ulazi u konkretne sintaktičke odnose s oznakama drugih riječi, najsvrhovitije je opisivati ga u ovisnosti o kategoriji lica. Promjene koje se u rečenici događaju s licem nužno se odražavaju i na kategoriju glagolskoga broja.

Postoji i mišljenje (Corbett 2000: 245) po kojemu značenje broja u glagola valja opisivati u ovisnosti o kategoriji glagolskoga vida. Po tom bi mišljenju svaki događaj koji se iskazuje glagolom svršenoga vida s gledišta kategorije broja imao značenje jednine (jer se događa jedanput), bez obzira na to nalazi li se glagol gramatički formalno u jednini, npr. *Dotakao sam u razgovoru i to pitanje*, ili u množini, npr. *Dotakli su u razgovoru i to pitanje*. Suprotno tome, svaki događaj koji se iskazuje glagolom nesvršenoga vida imao bi značenje množine (jer se događa više puta), bez obzira na to nalazi li se glagol gramatički formalno u jednini, npr. *Doticao sam u razgovoru i to pitanje*, ili u množini, npr. *Doticali smo u razgovoru i to pitanje*. Kako i pored zanimljivih mogućnosti opisa semantike glagolskoga broja koje navedeni pristup pruža ne želimo izgubiti iz vida i primarno gramatički aspekt te kategorije, odlučili smo se broj u glagola opisivati u ovisnosti o kategoriji lica. S tom je kategorijom glagolski broj usko vezan i gramatički i semantički.

Neraskidiva veza broja s licem najbolje se vidi po tome što se točan podatak o broju glagolske riječi ne može dati bez podatka o licu. Za opis glagola u rečenici s gledišta kategorije broja u njezinu gramatičkom aspektu nije dovoljno reći da se glagol nalazi u jednini ili u množini. Potrebno je kazati i u kojem je licu, npr. u trećem licu jednine ili u drugom licu množine itd. Onaj koji uči jezik bez podatka o licu uz broj ne može valjano sastaviti nijednu rečenicu hrvatskoga jezika.

Jednina i množina predikatnoga glagola ravnomjerno su raspoređene na sve tri oznake kategorije lica: prvo, drugo i treće. U jednini *trčim*, *trčiš*, *trči*, u množini *trčimo*, *trčite*, *trče*. Raspoređene na oznake kategorije lica – prvo, drugo i treće – jednina i množina u toj sprezi s licem čine glagolsku paradigmu kategorije broja. Tom se paradigmom u jezik unosi razlikovanje među licima po broju. Shematski se to može prikazati ovako:

Od imenske paradigme kategorije broja glagolska se razlikuje po tome što su u imenskoj jednina i množina raspoređene na oznake kategorije padeža. U jednini *dječak, dječaka, dječaku* itd., u množini *dječaci, dječakâ, dječacima* itd.

Premda se paradigme kategorije broja glagolskih i imenskih riječi i morfološki i semantički razlikuju, kategorija broja imenskih i kategorija broja glagolskih riječi nisu dvije odvojene gramatičke kategorije. Riječ je o samo jednoj kategoriji broja unutar koje se u rečenici na sintaktički relevantan način oznake kategorije broja u glagola povezuju s oznakama kategorije broja u imenica.

Glagolsko lice u rečenici ima dvojaku funkciju: gramatičku i semantičku. Gramatička mu je da kao sastavni dio predikata otvori mjesto imenskoj riječi u nominativu kao subjektu: *učim* → *ja*, *učimo* → *mi*, *uče* → *učenici*. Semantička mu je da učini ličnim sadržaj predikatnoga glagola. Po tome se oblik glagola s oznakom lica, finitni oblik, razlikuje od oblika glagola koji te oznake nema, infinitnog oblika.

Za valjan opis glagolskoga broja iz odnosa s licem potrebno je imati na umu obje navedene funkcije glagolskoga lica, gramatičku i semantičku. Zato je u opisu nužno razlikovati gramatičku kategoriju lica, s morfološki utvrdivim oznakama prvoga, drugoga i trećega lica, u jednini i množini, od semantičke kategorije oličenja, sa značenjski utvrdivim obilježjima ličnosti i bezličnosti. Kao gramatička kategorija s važnim semantičkim implikacijama, glagolski je broj na specifičan način vezan uz obje navedene kategorije. Da bi ta veza bila što jasnija, u razlikovanju gramatičke kategorije lica od semantičke kategorije oličenja valja razlikovati i dvije vrste sadržaja koje se označuju oznakama gramatičke kategorije lica.

Jedno je sadržaj samih tih oznaka. Sadržaj je oznake prvoga lica osoba prvoga lica, 'onaj koji govori', govornik, sadržaj je oznake drugoga lica osoba drugoga lica, 'onaj kojemu se govori', sugovornik, sadržaj je oznake trećega lica osoba trećega lica, 'onaj o kojemu se govori', negovornik. Budući da govornik, sugovornik i negovornik u navedenoj terminologiji nisu živa bića, nego gramatičke osobe, stalni oblici govora s pozicije kojih se sav izvanjezični svijet uključuje u komunikaciju jezikom, iz navedenoga slijedi zaključak da je sadržaj oznaka gramatičke kategorije lica izrazito gramatički sadržaj. Taj je sadržaj sastavni dio paradigme gramatičke kategorije lica.

Drugo je sam sadržaj predikatnoga glagola, u nekoj od oznaka kategorije lica. Za svaki pojedini glagol taj je sadržaj izrazito leksički. I nije sastavni dio paradigme gramatičke kategorije lica. Sintaktičku relevantnost s gledišta kategorije lica taj sadržaj dobiva u gramatičkom kontekstu u kojemu se glagol u rečenici upotrebljava u svom finitnom obliku, kao predikat. U takvu kontekstu sadržaj se predikatnoga glagola može označiti ili kao ličan ili kao bezličan i time dobiti semantički ličan ili semantički bezličan oblik. Za iscrpan opis semantike kategorije lica i s njom povezane semantike kategorije broja bitno je, prema tome, utvrditi gramatički kontekst u kojemu se sadržaj predikatnoga glagola označuje kao ličan, i razlikovati ga od gramatičkoga konteksta u kojemu se sadržaj predikatnoga glagola označuje kao bezličan.

Pored gramatičke kategorije lica semantička se kategorija oličenja u opis glagolskoga lica uvodi zato da se osim gramatičke funkcije lica opisom obuhvati i njegova izuzetno važna semantička funkcija. Te se dvije funkcije u tradicionalnom opisu dovoljno ne razlikuju. Cjelokupna se problematika lica ondje tumači samo na razini lica kao gramatičke kategorije. A to nije dovoljno. Ako se u opisu ostane samo na toj razini, semantika se kategorije lica i s njom povezana semantika kategorije broja ne mogu valjano protumačiti.

To nije moguće zato što se gramatički oblik lica u rečenici ne podudara uvijek s njegovim semantičkim oblikom, oblikom sadržaja predikatnoga glagola koji se upotrebljava u određenom gramatičkom kontekstu. Između morfološki utvrdivih oznaka gramatičke kategorije lica i značenjski utvrdivih obilježja ličnosti i bezličnosti, koja se tim oznakama označuju, ne postoji jednoznačno uzajaman odnos. Ne može se jednoznačno utvrditi da se ovom oznakom kategorije lica sadržaj predikatnoga glagola označuje samo kao ličan, a nekom drugom samo kao bezličan. Zato je osim o gramatičkom sadržaju oznaka kategorije lica (Barić i dr. 1979: 321; Katičić 1986: 42–43) u vezi s glagolskim brojem nužno govoriti i o sadržaju predikatnoga glagola koji se tim oznakama u rečenici označuje ili kao ličan ili kao bezličan.

Kao ličan sadržaj se predikatnoga glagola označuje onda kad mu se u rečenici aktualizira sadržaj oznaka kategorije lica: *pjevam, pjevaš, pjeva, pjevamo, pjevate, pjevaju*. U tradicionalnom opisu sintaktičkih odnosa držalo se da se taj sadržaj po automatizmu upotrebe predikatnoga glagola, s izuzetkom trećeg lica jednine u posebnim uvjetima (*pjeva se*), aktualizira u svim oblicima paradigme gramatičke kategorije lica. Stoga se takva upotreba, kao lična, u tom opisu nije posebno ni isticala. Valja međutim reći da sama upotreba bilo kojega od finitnih oblika gramatičke kategorije lica nije još dovoljna da bi se sadržaj oznaka kategorije lica predikatnoga glagola u rečenici i stvarno aktualizirao.

Sadržaj oznaka kategorije lica predikatnoga glagola aktualizira se onda kad se bilo kojoj od oznaka te kategorije osoba određenoga lica pridružuje kao vršitelj radnje. Oznaci prvoga lica ‘onaj koji govori’, govornik, npr. *hodam ulicom*, oznaci drugoga lica ‘onaj kojemu se govori’, sugovornik, npr. *brzo učite*, i oznaci trećega lica ‘onaj o kojemu se govori’, npr. *voda probija nasip*. U takvu gramatičkom kontekstu sadržaj se predikatnoga glagola oznakama kategorije lica u rečenici označuje kao ličan, dobiva ličan oblik. Glagol nije ličan po tome što ima bilo koju od morfološki utvrdivih oznaka kategorije lica, nego po tome što mu se bilo kojom od tih oznaka sadržaj označuje kao ličan.

S aktualizacijom oznaka kategorije lica predikatnom se glagolu aktualiziraju i oznake kategorije broja. Uspostavlja se značenjski relevantna opreka među jedninom i množinom kao njezinim oznakama. Glagol tada može biti i u jednini, npr. *Jutros kasnim na posao*, i u množini, npr. *Jutros kasne na posao*. S aktualizacijom oznaka kategorije broja predikatnoga glagola aktualiziraju se i oznake kategorije broja imenske riječi u nominativu kojoj glagol kategorijom lica u rečenici otvara mjesto kao subjektu. Zbog toga ta riječ može biti i u jednini, npr. *Ja dolazim večeras na dogovor*, *Ti sada uživaš u plivanju*, *Pas laje cijelu noć*, i u množini, npr. *Mi dolazimo večeras na dogovor*, *Vi sada uživete u plivanju*, *Psi laju cijelu noć*.

S aktualizacijom oznaka kategorije broja imenske riječi s gledišta se navedene kategorije aktualizira i sadržaj koji se tom riječju označuje. Taj sadržaj postaje brojiv: sadržaj se imenske riječi *pas* jedninom te riječi u rečenici *Pas laje cijelu noć* označuje kao pojedinačan cjelovit predmet koji se može brojiti, a sadržaj se imenske riječi *psi* množinom te riječi u rečenici *Psi laju cijelu noć* označuje kao mnogo takvih predmeta koji se mogu brojiti. U aktualizaciji oznaka kategorije broja morfološku preku *jednina – množina* prati i semantička preka *jedno – mnogo*.

Kao bezličan sadržaj se predikatnoga glagola označuje onda kad mu se sadržaj oznaka kategorije lica u rečenici neutralizira. U tradicionalnom opisu izričito se naglašava da se to događa samo u trećem licu jednine. Upotreba se predikatnoga glagola bezličnom¹ smatra samo u tom licu, bilo da je riječ o glagolima koji su samim svojim sadržajem bezlični, u rečenicama tipa *Grmi, Sijeva, Smrkava se*, bilo da je riječ o glagolima koji se obezličuju dodavanjem nenaglašenog oblika povratne zamjenice *se* u akuzativu, u rečenicama tipa *Pjevalo se cijelu noć, Po jutru se dan poznaje, Može se kad se hoće* i sl. (Katičić 1986: 75–77, 145). U gramatičkom ustrojstvu takvih rečenica nema subjekta.

Kao što za aktualizaciju oznaka kategorije lica nije prihvatljiva pretpostavka da se odvija po automatizmu upotrebe glagola u bilo kojoj oznaci te kategorije, i ovdje valja reći da se neutralizacija oznaka kategorije lica predikatnoga glagola ne može ograničiti samo na upotrebu toga glagola u trećem licu jednine. Sadržaj se predikatnoga glagola kao bezličan ne označuje samo u tom licu. Lice se predikatnoga glagola i ne može neutralizirati kao morfološki utvrdiv oblik kategorije lica. Lice se predikatnoga glagola neutralizira kao semantički utvrdiv oblik kategorije oličenja. A to se, kao i aktualizacija, može dogoditi u svim oznakama gramatičke kategorije lica, kako u jednini tako i u množini.

Da bi se sadržaj predikatnoga glagola označio kao bezličan, nije presudno u kojoj se oznaci kategorije lica glagol nalazi. Presudan je gramatički kontekst u kojemu se glagol upotrebljava. Što vrijedi za treće lice jednine jednako vrijedi i za ostala. U svakom se od tih lica u određenom gramatičkom kontekstu predikatni glagol može neutralizirati na isti način na koji se neutralizira i u trećem licu jednine. U takvim okolnostima sadržaj predikatnoga glagola u svakom od tih lica može biti označen kao bezličan, jednako kao što može biti označen i kao ličan. Glagol ne postaje bezličan zbog toga što gubi morfološki utvrdivu oznaku kategorije lica, nego zbog toga što mu se tom oznakom sadržaj označuje kao bezličan.

Ličnost i bezličnost ne realiziraju se na morfološkom nego na semantičkom planu, i nisu u ovom ili onom licu, nego u načinu na koji se u određenom licu označuje sadržaj predikatnoga glagola. A sadržaj se kao bezličan može označiti čak i u rečenicama sa subjektom, onima koje su se u dosadašnjoj hrvatskoj gramatičkoj

¹ Otklon od takva shvaćanja bezličnosti nalazimo u Raguževoj *Praktičnoj hrvatskoj gramatici* (1997: 376). Ondje se osim u trećem licu jednine mogućnost izražavanja bezličnosti pretpostavlja i za drugo lice jednine, te za prvo i treće lice množine. Između ostaloga Raguž upozorava na upotrebu bezličnih rečenica u kulinarskim uputama, tipa *Posudu napunite vodom i dodate malo soli, Kolač prelijete šlagom, Pripremo luk na maslacu i stavimo na nj pripremljene odreske* itd.

tradiciji smatrale isključivo ličnima, npr. *Ruka ruku mije* (sa značenjem ‘jednaki se međusobno podržavaju’) ili *Ne jedu vuci meso po poruci* (sa značenjem ‘ništa se ne dobiva bez vlastita angažmana’) ili *Tko pjeva zlo ne misli* (sa značenjem ‘kad se pjeva ne misli se zlo’). Neka nas zbog toga ne iznenađuje što će se ovdje takve rečenice po značenjskim kriterijima razlučivanja ličnosti od bezličnosti opisivati kao bezlične. Da je sadržaj predikatnoga glagola u tim rečenicama označen kao bezličan, vidi se i po tome što se bez promjene značenja može svesti na oblik trećeg lica jednine: *podržavaju se, ne dobiva se, pjeva se, ne misli se*.

Suprotno od aktualizacije, sadržaj se oznaka kategorije lica neutralizira onda kad se bilo kojoj od oznaka te kategorije ne pridružuje osoba određenoga lica² kao vršitelj radnje predikatnoga glagola. U bezličnim rečenicama tipa *Grmi, Pjeva se cijelu noć*, s predikatnim glagolom u trećem licu jednine, taj je uvjet ispunjen. Oznaci se trećeg lica jednine kao vršitelj ne pridružuje osoba trećega lica, onaj o kome se govori, negovornik. Po tome su te rečenice bezlične. Nisu bezlične zbog toga što nemaju subjekta, nego zbog toga što radnji predikatnoga glagola u njima nedostaje osoba trećega lica kao vršitelj.

Po istom su kriteriju bezlične i rečenice sa subjektom. U njima predikatni glagol oznakom trećeg lica jednine (*mije, pjeva, misli*) i množine (*jedu*) po svojoj gramatičkoj funkciji otvara mjesto imenskoj riječi u nominativu kao subjektu (*ruka, vuci, tko*), ali se zbog specifičnog oblika sadržaja cijele rečenice tom riječju ne označuje i osoba trećega lica koja bi se pridružila oznaci trećega lica kao vršitelj radnje predikatnoga glagola. Sadržaj označen riječima *ruka, vuci, tko* nije ono o čemu se u navedenim rečenicama govori. Riječ je tu o sadržaju koji ima sasvim specifično značenje. Specifičnost mu je u tome da je preneseno, te stoga nije vezano uz osobu bilo kojega lica. Zato se u takvu kontekstu oznaci trećega lica predikatnoga glagola u tim rečenicama kao vršitelj i ne može pridružiti osoba trećega lica. Te osobe tu naprosto nema.

Osim u rečenicama s predikatnim glagolom u trećem licu, uvjeti za bezličnost mogu se steći i u rečenicama s predikatnim glagolom u ostalim oznakama kategorije lica. Čak i u oznaci prvoga, koje se zbog svoje jake osobne semantike intuitivno smatra nekako najličnijim. Tako se npr. u rečenicama tipa *Mislim, dakle jesam* (sa značenjem ‘biva se, postoji se kad se misli, mišljenjem se postoji’)³ ili *Napunimo posude vodom i istisnemo iz njih zrak* (sa značenjem ‘posude se napune vodom i istisne se iz njih zrak’) oznaci prvoga lica u jednini (*mislim, jesam*) i množini (*napunimo, istisnemo*) kao vršitelj ne pridružuje

² Katičić je u *Sintaksi* (1986: 77) s tim u vezi izričit: “Bezlični glagoli nisu dakle obilježeni time što ne otvaraju mjesto subjektu, nego time što im je sadržaj pri bezličnoj uporabi takav da mu se kao rijeku ne može dodati vršilac”.

³ Primjer istoga tipa nalazi se i u naslovu knjige koja mi je nedavno došla pod ruku, a glasi *Jedem, dakle mršavim* (sa značenjem ‘kad se jede mršavi se, jedenjem se mršavi’).

osoba prvoga lica. Zbog toga se u rečenice navedena tipa uz tako obezličeno glagolsko lice i ne može uvrstiti zamjenica prvoga lica, ni u jednini ni u množini (*ja, mi*), kao gramatički izraz za osobu toga lica. Uvrštavanjem te zamjenice rečenice postaju neovjerene: **Ja mislim, dakle jesam* i **Mi napunimo posude vodom i istisnemo iz njih zrak*. To je tako zato što se predikatnim glagolom toga tipa ne označuje sadržaj vezan uz osobu prvoga lica kao vršitelja. Čim se u rečenici s predikatnim glagolom u prvom licu sadržaj toga glagola označi kao ličan, u nju se može uvrstiti zamjenica prvoga lica kao gramatički izraz za osobu toga lica u ulozi vršitelja radnje, npr. *Ja sada mislim, ne ometajte me ili Mi ujutro prvi otvaramo vrata i ulazimo u prostorije*.

Predikatni se glagol može neutralizirati i u oznaci drugoga lica. U rečenicama tipa *Hodaš tako ulicom i ne primjećuješ nikoga oko sebe* (sa značenjem 'hoda se ulicom i ne primjećuje se') ili *Napišete zadaću i igrate se do mile volje* (sa značenjem 'napiše se zadaća, kad se napiše zadaća') oznaci se drugoga lica u jednini (*hodaš, primjećuješ*) i množini (*napišete, igrate se*) kao vršitelj radnje predikatnoga glagola ne pridružuje osoba drugoga lica. Zbog toga se ni u rečenice toga tipa ne može uvrstiti zamjenica drugoga lica, ni u jednini ni u množini (*ti, vi*), kao gramatički izraz za osobu toga lica. Sa značenjem koje imaju rečenice bi od toga postale neovjerene: **Ti hodaš tako ulicom i ne primjećuješ nikoga oko sebe* i **Vi napišete zadaću i igrate se do mile volje*. Čim se u rečenici s predikatnim glagolom u drugom licu sadržaj toga glagola označi kao ličan, u nju se može uvrstiti zamjenica drugoga lica kao gramatički izraz za osobu toga lica u ulozi vršitelja radnje, npr. *Ti pišeš peticije, a ne prosvjeduješ na ulici i Vi ste sada upravo ušli u moju kuću*.

U rečenicama tipa *Umiljato janje dvije majke sisa* (sa značenjem 'umiljatošću se bolje prolazi u životu') ili *Psi laju, a karavana prolazi* (sa značenjem 'stvari se događaju mimo pokušaja da ih se zaustavi') oznaci se trećega lica u jednini (*sisa*) i množini (*laju*) kao vršitelj ne pridružuje osoba trećega lica. To je razlog zbog kojega se u diskurz s rečenicama navedena tipa iza njih u nizu ne mogu povezati rečenice u kojima se osoba trećega lica označuje ličnom zamjenicom trećega lica. Zbog toga su u diskurzima *Umiljato janje dvije majke sisa*. **Ono se svaki dan s njima igra i Psi laju, a karavana prolazi*. **Oni pokušavaju karavanu zaustaviti* druge dvije rečenice iz odnosa s prvima neovjerene.

Povezivanje tih rečenica u diskurz upućivanjem lične zamjenice u drugoj na subjektu imenicu istoga roda i broja u prvoj nije moguće zato što u prvoj navedenom imenicom nije označena osoba trećega lica, pa se ni zamjenica trećega lica kojom se osoba toga lica u drugoj označuje na nju ne može odnositi. Neovjerena rečenica s ličnom zamjenicom trećega lica kao gramatičkim izrazom osobe trećega lica svjedoči o tome da je lice predikatnoga glagola u prethodnoj rečenici neutralizirano te da se njime sadržaj toga glagola ne označuje kao ličan, nego kao bezličan. Stoga mu, u skladu s tim, ni ono što je označeno imenicama *janje* i *psi* ne može biti vršitelj. Te su imenice u tim rečenicama samo subjekti.

Čim se u rečenici s predikatnim glagolom u trećem licu sadržaj toga glagola u drugom kontekstu označi kao ličan, u diskurz se s tim rečenicama iza njih u nizu mogu povezati rečenice u kojima se osoba trećega lica označuje zamjenicom trećega lica. Zbog toga su u diskurzima *Janje svoju majku sisa triput dnevno. Ono se svaki dan s njom igra* i *Psi laju cijelu noć. Oni pokušavaju zaustaviti karavanu koja prolazi* druge dvije rečenice iz odnosa s prvima ovjerene.

S neutralizacijom oznaka kategorije lica predikatnom se glagolu neutraliziraju i oznake kategorije broja, jednina i množina: semantički se uvjetovana opreka među njima dokida. U bezličnim rečenicama tipa *Grmi* ili *Pjevalo se cijelu noć* posljedica je te neutralizacije svođenje kategorije broja samo na jednu oznaku, oznaku jednine. U ovdje uvedenim bezličnim rečenicama sa subjektom, tipa *Ne plaća bog svake subote* ili *Psi laju, a karavana prolazi*, posljedica je te neutralizacije svođenje kategorije broja ili samo na oznaku jednine (*plaća*) ili samo na oznaku množine (*laju*).

U bezličnim rečenicama navedena tipa predikatni glagol može dakle biti ili samo u jednini ili samo u množini. S neutralizacijom kategorije lica opreka se među jedninom i množinom u svakoj od tih rečenica gubi. Tako npr. glagol *plaćati* s punom paradigmom kategorije lica ima i punu paradigmu kategorije broja. U jednini *plaćam, plaćаш, plaća*, u množini *plaćamo, plaćate, plaćaju*. Ali se u bezličnoj rečenici tipa *Ne plaća bog svake subote* ta paradigma neutralizira svođenjem kategorije broja na samo jednu oznaku, oznaku jednine trećega lica. Jednako tako glagol *lajati* s punom paradigmom kategorije lica ima i punu paradigmu kategorije broja. U jednini *lajem, laješ, laje*, u množini *lajemo, lajete, laju*. Ali se u bezličnoj rečenici tipa *Psi laju, a karavana prolazi* ta paradigma neutralizira svođenjem kategorije broja samo na jednu oznaku, oznaku množine trećega lica.

Premda se svođenje kategorije broja u rečenicama tipa *Ne plaća bog svake subote* i *Psi laju, a karavana prolazi* samo na jednu oznaku, oznaku jednine, odnosno oznaku množine, uklapa u uobičajen postupak takva svođenja⁴, jednako toliko predstavlja i njegov poseban slučaj. Posebnost je toga slučaja u tome da se rečenice toga tipa s tim značenjem, kao bezlične, mogu izricati samo u oznakama kategorije broja koje im se kao poslovicama upotrebom ustaljuju kao tipične. Čim se ustaljene oznake kategorije broja predikatnoga glagola u navedenim rečenicama pokušaju zamijeniti drugima, rečenice prestaju biti poslovice i gube značenje što ga kao poslovice imaju. Iz toga se daje zaključiti da svođenje broja u rečenicama toga tipa ili samo na oznaku jednine ili samo na oznaku množine nije rezultat slobodnoga izbora iz mogućnosti koje govorniku pruža paradigma kategorije broja, ovisno o sadržaju koji

⁴ Svođenje oznake bilo koje kategorije u rečenici samo na jednu oznaku u jezičnoj komunikaciji ne samo da je uobičajeno nego je i nužno. Između više mogućnosti koje mu nudi paradigma određene gramatičke kategorije, govornik u jednoj rečenici može realizirati uvijek samo jednu mogućnost.

želi izreći, nego je to svođenje uvjetovano specifičnim oblikom sadržaja rečenice kao poslovice⁵.

S neutralizacijom oznaka kategorije broja predikatnoga glagola u rečenici se toga tipa neutraliziraju i oznake kategorije broja imenske riječi u nominativu kojoj predikatni glagol kategorijom lica u rečenici otvara mjesto kao subjektu. U skladu s oznakama kategorije broja u glagola, i tu se kategorija broja svodi samo na jednu oznaku. Zbog toga ta riječ u rečenicama toga tipa može biti ili samo u jednini, kao npr. u rečenici *Ne plaća bog svake subote* (ne može množina *Ne plaćaju bogovi svake subote*), ili samo u množini, kao npr. u rečenici *Psi laju, a karavana prolazi* (ne može jednina *Pas laje, a karavana prolazi*)⁶.

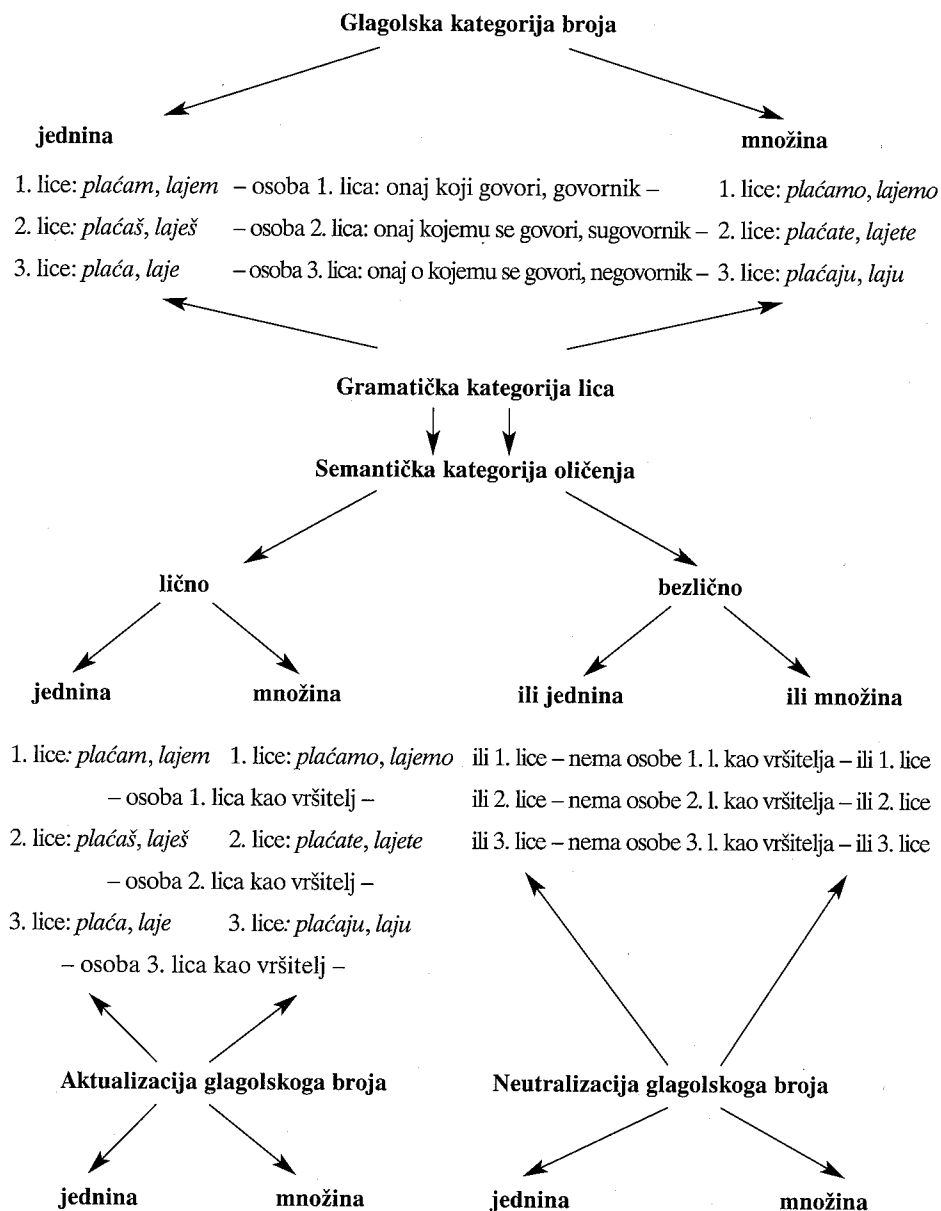
S neutralizacijom kategorije broja imenske riječi u nominativu neutralizira se i sadržaj koji se tom riječju označuje. S gledišta kategorije broja taj sadržaj postaje nebrojiv: sadržaj se imenske riječi *bog* jedninom te riječi u rečenici *Ne plaća bog svake subote* ne označuje kao cjelovit pojedinačan predmet koji se može brojiti, a sadržaj se imenske riječi *psi* množinom te riječi u rečenici *Psi laju, a karavana prolazi* ne označuje kao mnogo cjelovitih pojedinačnih predmeta koji se mogu brojiti. Sadržaj koji se tim riječima označuje u gramatičkom se kontekstu i jedne i druge rečenice, neovisno o oznaci kategorije broja, jednini i množini⁷, označuje kao jedinstven cjelovit pojam semantička struktura kojega je takva da mu se elementi ne mogu brojiti. U neutralizaciji oznaka kategorije broja morfološku opreku *jednina – množina* više ne prati semantička opreka *jedno – mnogo*.

Funkcioniranje broja u glagola može se prikazati i shematski:

⁵ Da se u poslovicama zaista radi o čvrstoj uzajamnoj uvjetovanosti izraza i sadržaja, potvrdu nalazimo i u literaturi o poslovicama: "Takvi su sintagmatski sklopovi zapravo sintaktičko-metrički modeli, jer inače ne bi mogli postati formularno ustaljivi, niti kroz stoljeća prenosivi. Najčešća funkcija poslovice je kontekstualno poantiranje" (Kekez 1984: 26). Tomu valja dodati da je među poslovicama velik broj onih koje imaju oblik složene rečenice, tipa *Tko pod drugim jamu kopa, sam u nju pada, Kako siješ, tako žanješ, Koliko radiš, toliko imaš* itd. Po uzoru na takve različite rečenice univerzalna značenja, s neutraliziranim oznakama kategorije lica i broja, za različite komunikacijske potrebe nastaje u jeziku mnoštvo složenih bezličnih rečenica značenje kojih tendira prema poslovičnosti. Takve su npr. *Kad piješ, sve zaboraviš, Ako ljubiš, ljubi sretno, ako lažeš, laži spretno, Koja žena muža čuva, dobar ručak njemu kuha* itd.

⁶ Rečenicu *Pas laje, a karavana prolazi* moguće je pretpostaviti i s jedninom kao oznakom kategorije broja, ali u tom slučaju to više nije poslovice.

⁷ Neovisno zato što su oznake te kategorije tu neutralizirane.

*Plaćam svoje račune. Plaćaju svoje račune. Ne plaća bog svake subote. *Ne plaćaju bogovi...*
*Pas laje cijelu noć. Psi laju cijelu noć. *Pas laje, a karavana prolazi. Psi laju, a karavana...*

Jedninski i množinski oblici predikatnih glagola u bezličnim rečenicama nisu jednaki jedninskim i množinskim oblicima tih glagola u ličnim rečenicama. Tako npr množinski oblik *laju* u bezličnoj rečenici *Psi laju, a karavana prolazi* u kategoriji broja semantički nema istu vrijednost kao morfološki identičan množinski oblik *laju* u ličnoj rečenici *Psi laju cijelu noć*. Vidi se to po sadržaju imenske riječi u nominativu (*psi*) kojoj u te dvije rečenice ta dva morfološki identična oblika predikatnoga glagola otvaraju mjesto kao subjektu. Budući da je gramatička kategorija lica i gramatička kategorija broja tih dvaju glagolskih oblika identična, identična je i gramatička struktura imenske riječi u nominativu (*psi*) kojoj je tim oblicima u tim dvjema rečenicama kao subjektu otvoreno mjesto.

Od jedne rečenice do druge, bezlične do lične, ta se gramatički identična riječ (*psi*) s gledišta kategorije broja razlikuje jedino po svojoj semantičkoj strukturi. A ta nije determinirana morfološki utvrdivim oblikom glagola koji joj u rečenici otvara mjesto, njegovim oznakama lica i broja, nego njegovim semantički utvrdivim oblikom, oblikom sadržaja koji se u tim oznakama glagolom označuje u dva različita konteksta. U rečenici *Psi laju cijelu noć* semantički je utvrdiv oblik predikatnoga glagola *laju* ličan, a u rečenici *Psi laju, a karavana prolazi* semantički je utvrdiv oblik predikatnoga glagola *laju* bezličan. Sadržaj je imenske riječi kojoj mjesto u rečenici otvara predikatni glagol u ličnom obliku brojiv, a sadržaj imenske riječi kojoj mjesto u rečenici otvara predikatni glagol u bezličnom obliku nebrojiv.

Kao što se iz izloženoga vidi, promjene u načinu označavanja sadržaja predikatnoga glagola s gledišta kategorije lica, kao lična ili kao bezlična, izravno utječu i na promjene u načinu označavanja sadržaja predikatnoga glagola s gledišta kategorije broja i s njim povezana sadržaja imenske riječi u nominativu kojoj predikatni glagol u rečenici otvara mjesto. Sadržaj koji ima, sâm glagol nema mogućnosti označiti ni kao brojiv ni kao nebrojiv. Ali aktualizacijom i neutralizacijom oznaka kategorije broja glagol determinira brojivost i nebrojivost sadržaja imenske riječi kojoj u rečenici otvara mjesto⁸. Po tome se vidi da je broj u glagolskih riječi, premda zapostavljen, gramatički čišći i primarniji od broja u imenskih. Broj u glagola zadaje odnose u kategoriji broja: aktualizira ili neutralizira broj u imenica. Tek s brojem u glagola broj u imenica čini cjelinu kategorije broja.

Brojivost se kao semantičko obilježje kategorije broja vezuje uz ličnost kao semantičko obilježje kategorije oličenja, a ne uz jedninu i množinu kao oznake gramatičke kategorije broja, niti uz prvo, drugo i treće lice kao oznake gramatičke kategorije lica. Nebrojivost se, s druge strane, kao semantičko obilježje kategorije broja vezuje uz bezličnost kao semantičko obilježje kategorije oličenja, a ne uz jedninu kao oznaku kategorije broja, niti samo uz treće lice jednine predikatnoga glagola kao oznaku gramatičke kategorije lica. Granica između ličnoga i bezličnoga i brojivoga i nebrojivoga ne povlači se u morfologiji nego u semantici.

⁸ Analiza navedenih primjera može poslužiti kao dokaz da je u lingvistici neodrživa teza po kojoj se imenice na brojive i nebrojive dijele kao leksemi. Iz izloženoga se lijepo vidi da jedna te ista imenica, u našem slučaju imenica *pas*, a tako je i s ostalima, u jednom gramatičkom kontekstu može biti brojiva, u drugom nebrojiva. Kontekst u kojemu je imenica brojiva odnosno nebrojiva nije uvjetovan leksičkim značenjem imenice, nego njezinim kontekstualno uvjetovanim gramatičkim značenjem.

Budući da označavanje sadržaja predikatnoga glagola u rečenici kao lična ili kao bezlična ne ovisi o oznaci kategorije lica, nego o gramatičkom kontekstu u kojemu se glagol upotrebljava, postoje u hrvatskom jeziku rečenice u kojima se sadržaj predikatnoga glagola može označiti na oba načina, i kao ličan i kao bezličan. To su rečenice tipa *Pas laje, Avion leti, Ovca bleji, Mladić pije* i sl.

Te su rečenice d v o z n a č n e . U jednom slučaju znače to da pas stvarno laje, da avion stvarno leti, da ovca stvarno bleji i da mladić stvarno pije, a u drugome da je svojstvo psa da laje, aviona da leti, ovce da bleji i mladića da pije (da je pijanac). U prvom slučaju sadržaj je predikatnoga glagola u tim rečenicama označen kao ličan, u drugome kao bezličan. Kad je označen kao ličan, osoba je trećega lica, iskazana u rečenicama imenicama *pas, avion, ovca, mladić*, pretpostavljena kao vršitelj radnje predikatnoga glagola. Kad je označen kao bezličan, osoba trećega lica ne može biti pretpostavljena kao vršitelj radnje predikatnoga glagola, jer se navedenim imenicama ta osoba ne izriče, nego se njima izriče samo subjekt.

U slučaju lične upotrebe glagola uz navedene se rečenice mogu uvrstiti rečenice s ličnom zamjenicom trećega lica kao gramatičkim izrazom osobe toga lica. Ta zamjenica može biti izrečena ili neizrečena, npr. *Pas laje. Bijesan je; Avion leti. On se sada uspinje na svoju visinu; Ovca bleji. Ona je vjerojatno zalutala; Mladić pije. Žedan je.* U slučaju bezlične upotrebe glagola, kad rečenice znače da je svojstvo psa da laje, aviona da leti, ovce da bleji i mladića da pije (da je pijanac), uz navedene se rečenice ne mogu uvrstiti rečenice s ličnom zamjenicom trećega lica kao gramatičkim izrazom osobe toga lica. Takve su rečenice u tom slučaju neovjerene: *Pas laje. *Bijesan je; Avion leti. *On se sada uspinje na svoju visinu; Ovca bleji. *Ona je vjerojatno zalutala; Mladić pije. *Žedan je.* Neovjerenost rečenica s ličnom zamjenicom trećega lica pokazuje da je u rečenicama ispred njih s neutralizacijom oznake trećega lica neutralizirana i osoba toga lica. Da nije, lična bi joj zamjenica bila gramatički izraz.

Kad je sadržaj predikatnoga glagola označen kao ličan, uspostavlja se opreka njegova jedninskog oblika prema množinskomu, npr. *Pas laje – Psi laju, Avion leti – Avioni lete, Ovca bleji – Ovce bleje, Mladić pije – Mladići piju.* I uz rečenice se u množini tada mogu uvrstiti rečenice s ličnom zamjenicom trećega lica kao gramatičkim izrazom osobe toga lica, npr. *Psi laju. Bijesni su* itd. Kad je sadržaj predikatnoga glagola označen kao bezličan, opreka se njegova jedninskog oblika prema množinskomu ne može uspostaviti. Ta je opreka neutralizirana tzv. generičkim značenjem, kojim se iskazuje svojstvo psa da laje, aviona da leti, ovce da bleji i mladića da pije (da je pijanac). Uz jedninske oblike glagola s tim značenjem rečenice su s njihovim množinskim oblicima neovjerene: *Pas laje – *Psi laju, Avion leti – *Avioni lete, Ovca bleji – *Ovce bleje, Mladić pije – *Mladići piju.*

Generičko se značenje može izreći i množinskim oblicima glagola, uz uvjet da se dokine opreka prema njihovim oblicima u jednini. Tada se u rečenicama *Psi laju, Avioni lete, Ovce bleje, Mladići piju* iskazuje svojstvo pasa da laju, aviona da lete, ovaca da bleje i mladića da piju (da su pijanci). Uz rečenice se u množini tada ne mogu uvrstiti rečenice s ličnom zamjenicom trećega lica kao gramatičkim izrazom

osobe toga lica, npr. *Psi laju*. **Bijesni su* itd. U rečenicama s generičkim značenjem glagol može biti ili samo u jednini, npr. *Pas laje*, ili samo u množini, npr. *Psi laju*, kao što je to u poznatom primjeru *Čovjek je smrtnan – Ljudi su smrtni*, a ne može imati opreku jednina – množina. Ta je opreka u tom kontekstu generičkim značenjem neutralizirana. Mogućnost izricanja istoga (generičkoga) značenja i glagolom u jednini i glagolom u množini upravo je dokaz neutralizacije kategorije broja toga glagola tim značenjem. Rečenice su *Pas laje* i *Psi laju* u tom slučaju zamjenjive.

S neutralizacijom glagolskoga broja neutralizira se i broj imenske riječi kojoj glagol u rečenici otvara mjesto. I ta riječ u tom kontekstu može biti ili samo u jednini, npr. *Pas laje*, ili samo u množini, npr. *Psi laju*. S neutralizacijom broja imenske riječi neutralizira se i njezin sadržaj. Imenicom u jednini taj se sadržaj ne označuje kao pojedinačan brojiv predmet, a u množini kao mnogo takvih predmeta. I u jednini i u množini taj se sadržaj označuje kao jedinstven cjelovit pojam semantička struktura kojega je takva da mu se elementi ne mogu brojiti.

Ima u hrvatskom jeziku glagola značenje kojih je takvo da im se kao predikatima u određenom gramatičkom kontekstu neutralizira vršitelj radnje. To su glagoli *boljeti*, *gušiti*, *mučiti*, *gristi*, *spopasti*, *hvataći*, *obuzeti*, *pečiti*, *svrbjeti*, *žuljati*, *zepsti*, *zanimati*, *oduševiti*, *srditi*, *izdavati*, *tresti*, *triti*, *proći*, *pritisnati*, *podilaziti* itd. u rečenicama tipa *Boli me glava*, *Mene muče vrele žudnje*, *Guši ga kašalj*, *Psa izdaje snaga*, *More ih brige*, *Čovjeka hvata strah*, *Ne grize ih savjest*, *Gradonačelnika spopada bijes*, *Djevojku obuzima sjeta*, *Svrbi me dlan*, *Žuljaju me cipele*, *Zebu me prsti*, *Trese ga groznica*, *Podilaze me srsi* itd. Rečenice su s takvim glagolima u tom kontekstu bezlične. Paradigma im je kategorije lica reducirana samo na dvije oznake: treće lice jednine i treće lice množine (tipa *Boli me glava* i *Bole me kosti*).

Prvo i drugo lice jednine i množine od tih glagola u tom značenju u navedenom kontekstu nije moguće: *ja *bolim*, *ti *boliš*, *mi *bolimo*, *vi *bolite*, *ja *gušim*, *ti *gušiš*, *mi *gušimo*, *vi *gušite*. Takvi glagoli kategorijom lica i broja kao subjektu otvaraju u rečenici mjesto samo imenskoj riječi u nominativu kojom se označuje što *n e ž i v o* (*glava*, *snaga*, *žudnje*, *kašalj*, *brige*, *cipele* itd.), a rekcijom kao objektu samo imenskoj riječi u akuzativu kojom se označuje što *ž i v o* (*mene*, *me*, *njega*, *ga*, *čovjeka*, *psa*, *gradonačelnika* itd.).

Do neutralizacije vršitelja u rečenicama s tim glagolima u navedenom kontekstu ne dolazi zato što se imenskim riječima u nominativu u njima obavezno označuje što *neživo*⁹, nego zato što se iz odnosa neživoga prema živomu, koje se označuje imenskom riječju u akuzativu, neživo ne može definirati kao vršitelj. Ono što je označeno samo kao neživo, npr. *glava*, ne može biti vršitelj radnji predikatnoga glagola (*boli*) kojom je kao objekt zahvaćeno ono što se označuje samo kao živo (npr. *mene*). Stanju u koje je radnjom predikatnoga glagola dovedeno ono što je objektom riječju u akuzativu označeno kao živo (*hvata čovjeka*) subjektivna riječ u nominativu (*strah*) s obilježjem neživoga u rečenici *Čovjeka hvata strah* može biti samo u *z r o k*.

⁹ Svojestvo neživosti označeno imenskom riječju kao leksemom u funkciji subjekta nije razlog neutralizaciji vršitelja radnje koji se tom riječju označuje, što se vidi u rečenicama tipa *Vjetar ruši stabla* ili *Zemlja čeka kišu* itd. u kojima se imenicama za neživo (*vjetar*, *zemlja*) označuje vršitelj.

Čim se gramatički kontekst upotrebe glagola promijeni, većina glagola iz navedene skupine dobiva punu paradigmu kategorije lica¹⁰, npr.: *Svojim postupcima mučim sve oko sebe, Ti nas mučiš svakodnevno, On često muči životinje, Vi mučite sami sebe, Hvatao sam lisicu, Policija hvata bjegunca, Navečer hvatamo golubove* itd. U tim rečenicama predikatni se glagoli nalaze u ličnoj upotrebi. Ta se upotreba značenjski bitno razlikuje od bezlične: *Djevojku muči ljubav, Čovjeka hvata panika* itd.

Do neutralizacije glagolskoga broja dolazi i u rečenicama u kojima se predikatni glagol upotrebljava sa zbirnim imenicama kao subjektima, npr. *Telad pase i Telad pasu* (jednina i množina za istu zbirnu imenicu), zatim *Lišće pada* (samo jednina) prema *List pada i Listovi padaju* (i jednina i množina), pa onda *Braća pjevaju* (samo množina), prema *Brat pjeva* (samo jednina, bez množine), pa *Petero studenata putuje* (samo jednina), prema *Student/studentica putuje i Studenti/studentice putuju* (i jednina i množina) itd. Jednina i množina kao morfološki utvrđivi oblici kategorije broja predikatnoga glagola u rečenici uz zbirne imenice kao subjekte semantički nemaju vrijednost jednine i množine. Odvojene jedna od druge, u takvu gramatičkom kontekstu jednina i množina imaju vrijednost zbrojine. Zbrojina je oznaka kategorije broja zbirnih imenica (Peti 2001). Tom su oznakom obuhvaćeni i predikatni glagoli koji se sa zbirnim imenicama slažu u jednini i množini.

Glagolska je kategorija broja neutralizirana i u rečenicama u kojima se kao subjekti upotrebljavaju imenice uz glavne brojeve i priloge količine, tipa *Uz obalu je plivalo deset riba, Na trgu prosvjeduje mnoštvo građana*. U takvu gramatičkom kontekstu i s imenicama u jednini i s imenicama u množini predikatni je glagol uvijek samo u jednini, npr. *Jedan učenik ne ide na izlet : Sto učenika ide na izlet, Mnogo učenika putuje u školu vlakom*.

Samo na oznaku jednine predikatni se glagol tu svodi zato što je kategorija broja imenskih riječi uz glavni broj i prilog količine neutralizirana. Sadržaj označen imenicom u jednini uz glavni broj ne označuje se kao jedno koje bi bilo u opreci prema mnogo, a sadržaj označen imenicom u množini uz glavni broj i prilog količine ne označuje se kao mnogo koje bi bilo u opreci prema jedno. Semantički aspekt gramatičke kategorije broja glavni broj i prilog količine ne razlikuju kao jedno i kao mnogo.

I u jednini i u množini sadržaj se imenske riječi uz glavni broj i prilog količine označuje kao izbrojena ili kao neizbrojena k o l i č i n a onoga što je označeno imenicom. Umjesto da se označuje kao jedno i kao mnogo onoga što je označeno imenicom, sadržaj se imenice uz glavni broj i prilog količine i u jednini i u množini svodi samo na jedno semantičko obilježje, obilježje količine. Količina nije obilježje gramatičke kategorije broja. Izbrojena ili neizbrojena, količina je semantičko obilježje matematičke kategorije broja. Strukturirana je tako da joj se elementi sadržaja – već izbrojeni ili neizbrojeni – ne mogu brojiti. Stoga su uz imenice s takvim obilježjem, neovisno o njihovom morfološki utvrđivu obliku kategorije broja, jednini i množini, predikatni glagoli nužno samo u jednini.

¹⁰ Neki od navedenih glagola, kao npr. *boljeti, svrbjeti, zanimati* itd. ne mogu imati punu paradigmu kategorije lica i ne mogu se upotrijebiti lično, nego se s paradigmom koja se sastoji samo od prvoga lica jednine i prvoga lica množine ostvaruju isključivo u ovdje opisano gramatičkom kontekstu.

U rečenicama *Učenik putuje* i *Učenici putuju* sadržaj je imenice u jednini označen kao jedno, a sadržaj imenice u množini kao mnogo, a u rečenicama *Jedan učenik putuje* i *Sto učenika putuje* sadržaj imenice u jednini nije označen kao jedno, a sadržaj imenice u množini kao mnogo, nego je u oba slučaja sadržaj imenice označen kao izbrojena količina (*jedan, sto*). Količina kao semantičko obilježje matematičke kategorije broja svojim svojstvom nebrojivosti neutralizira jednost i mnogost kao semantička obilježja gramatičke kategorije broja imenskih riječi koje imaju svojstvo brojivosti. S neutralizacijom tih obilježja neutraliziraju se i jednina i množina tih riječi kao morfološki utvrdive oznake kategorije broja, u sintagmama tipa *jedan učenik* i *sto učenika*. Ta se neutralizacija najbolje vidi na predikatnome glagolu, čije se oznake kategorije broja uz te sintagme u rečenici svode samo na oznaku jednine (*putuje*).

Oblik *putuje* kao morfološki utvrdiv oblik jednine predikatnoga glagola u rečenici *Učenik putuje* semantički nije jednak neutraliziranom obliku jednine predikatnoga glagola *putuje* u rečenici *Sto učenika putuje*. U prvome je slučaju aktualizirani oblik *putuje* u opreci s množinskim oblikom *putuju* u rečenici tipa *Učenici putuju*, a u drugome te opreke nema. Dok je u rečenicama tipa *Učenik putuje* i *Učenici putuju* sadržaj imenica uz aktualizirane oblike glagola označen kao brojiv, dotle je u rečenicama tipa *Jedan učenik putuje* i *Sto učenika putuje* sadržaj imenice uz neutralizirani oblik glagola označen kao nebrojiv. Ono što je matematički označeno kao izbrojena količina (*jedan učenik, sto učenika*¹¹), gramatički nije brojivo. Imenicom uz broj i prilog količine jedninom se i množinom ne može iskazati semantički odnos *jedno – mnogo*, nego se iskazuje semantički odnos *jedno – više od jednoga*.

Jedan je od najčešće upotrebljivanih oblika predikatnoga glagola s p o n a . Položaj je spone u glagolskoj kategoriji broja vrlo zanimljiv. Kao i drugdje, i tu je kategorija broja vezana uz kategoriju lica, njegovu gramatičku i semantičku funkciju. Što se tiče gramatičke funkcije, spona ima morfološki utvrdive oznake kategorije lica, prvo, drugo i treće, i morfološki utvrdive oznake kategorije broja, jedninu i množinu: (*je*)sam, (*je*)si, *je*(st); (*je*)smo, (*je*)ste, (*je*)su. Kategorijom lica i broja spona može u rečenici otvoriti mjesto imenskoj riječi u nominativu kao subjektu u svim oznakama kategorije lica i u obje oznake kategorije broja: *ja* (*je*)sam, *ti* (*je*)si, *on* (*ona, ono; čovjek, žena, dijete*) *je*(st); *mi* (*je*)smo, *vi* (*je*)ste, *oni* (*one, ona; ljudi, žene, sela*) (*je*)su.

Spona međutim kao predikatni glagol nema leksičkoga sadržaja koji bi se mogao označiti ili kao ličan ili kao bezličan. Sadržaj je oznaka kategorije lica sponskoga glagola isključivo gramatički: pokazuje samo osobe određenoga lica. Te osobe u takvim okolnostima ne mogu postati vršitelji radnje predikatnoga glagola. Ličnost se i bezličnost sadržaja sponskoga glagola stoga i ne može definirati na isti način na koji se definira ličnost i bezličnost predikatnih glagola koji osim gramatičkoga imaju i leksički sadržaj.

¹¹ Po nebrojivosti sadržaja koji se označuje imenicom, sintagma se *sto učenika* izjednačuje sa sintagmom *vreća brašna*. To je tako zato što se u sintagmi *sto učenika* sadržaj imenice uz glavni broj jednako kao i u sintagmi *vreća brašna* označuje kao količina. Na tom se primjeru lijepo vidi kako svaka brojiva imenica može postati nebrojivom ako se upotrijebi uz glavni broj i prilog količine. Funkciju priloga količine pritom mogu preuzeti i imenice za količinu, npr. *vagon logoraša, jato gusaka* i sl.

Spona je lična ili bezlična samo po gramatičkom sadržaju svojih oznaka. Te oznake pokazuju dva lica spona: jedno kojim je okrenuta prema subjektu, otvarajući mu kategorijom lica i broja u rečenici mjesto, i drugo kojim je okrenuta prema predikatnom imenu, dobivajući od njega leksički sadržaj. Po okrenutosti imenskoj riječi u nominativu kao subjektu spona je lična. Uz lice iz odnosa sa subjektom aktualizira joj se i broj. Subjektom je riječju tada označena i osoba određenoga lica. Na taj se način između sponskog oblika glagola i imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta uspostavlja slaganje u licu i broju (sročnost). Ako je spona u jednini, i imenska je riječ u nominativu u funkciji subjekta u jednini: *Sestra je bratu uzor*. Ako je spona u množini, i imenska je riječ u funkciji subjekta u množini: *Sestre su bratu uzor*.

Po okrenutosti imenskoj riječi u nominativu kao predikatnom imenu spona je bezlična. Toj riječi ona ne otvara mjesto u rečenici kategorijom lica i broja, nego nepotpunošću svoga značenja. Iz odnosa s predikatnim imenom sponi se uz lice neutralizira i broj. Zato se predikatno ime sa sponom i ne slaže u licu i broju. Predikatno ime s istom oznakom kategorije broja (jednina) jednako može biti i uz sponu u jednini: *Sestra je bratu uzor*, i uz sponu u množini: *Sestre su bratu uzor*. Funkcija je predikatnoga imena u rečenici samo to da gramatičkom sadržaju spona pridruži leksički sadržaj.

Iz izloženoga je vidljivo da spona ni ličnom ni bezličnom ne može učiniti cijelu rečenicu, kao što to može predikatni glagol, kad mu se u jednom gramatičkom kontekstu leksički sadržaj označi kao ličan, a u drugome kao bezličan. Ličnima i bezličnima spona čini samo dijelove rečenice koje spaja: subjekt i predikatno ime. Subjekt je iz tog odnosa sa sponom ličan, a predikatno ime bezlično.

S aktualizacijom lica imenskoj se riječi u nominativu u funkciji subjekta aktualizira i broj. Zato ta riječ može biti i u jednini i u množini, kao što pokazuju već navođeni primjeri tipa *Sestra je bratu uzor* i *Sestre su bratu uzor*. S aktualizacijom broja aktualizira se i sadržaj koji se tom riječju označuje. Taj sadržaj postaje brojiv. Sadržaj se imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta u jednini označuje kao cjelovit pojedinačan predmet, a u množini kao mnogo takvih predmeta. Time se na semantičkom planu ističe predmetnost subjekta prema nepredmetnosti predikatnoga imena.

S neutralizacijom lica imenskim se riječima uz sponu u funkciji predikatnoga imena neutralizira i broj. S neutralizacijom broja neutralizira se i sadržaj koji se tim riječima označuje. Taj sadržaj postaje nebrojiv. Niti se u rečenici *Prijatelj mi je glumac* sadržaj predikatne riječi *glumac* u njezinu jedninskom obliku označuje kao cjelovit pojedinačan predmet koji se može brojiti, niti se u rečenici *Prijatelji su mi glumci* sadržaj predikatne riječi *glumci* u njezinu množinskom obliku označuje kao mnogo takvih predmeta. I u jednoj i u drugoj rečenici sadržaj se predikatnoga imena, neovisno o njegovoj oznaci kategorije broja, jednini i množini, označuje kao cjelovit jedinstven pojam semantička struktura kojega je takva da mu se elementi ne mogu brojiti¹². Bez obzira na formalnu morfološku opreku (*glumac – glumci*), kategorija je broja imenskih riječi u funkciji predikatnoga imena neutralizirana.

Da je s neutralizacijom broja predikatnoga imena kao nebrojiv neutraliziran i njegov sadržaj vidi se i po tome što se taj sadržaj ne označuje samo imenskom riječju u nominativu, kao u rečenicama tipa *Prijatelj mi je glumac* i *Prijatelji su mi glumci*, nego se može označiti i padežnim izrazom u genitivu, npr. *Prijatelj mi je dobre volje* ili *Jučer je bilo vjetra*¹², zatim prilogom, npr. *Danas je hladno*, pa prijedložnim izrazom, npr. *Kuće su na osami* itd. U svim tim rečenicama sadržaj se predikatnoga imena označuje kao nebrojiv. I dok je u rečenicama s priložima i prijedložnim izrazima predikatno ime na oznake kategorije broja potpuno neosjetljivo, u rečenicama s morfološki izraženom oprekom u kategoriji broja, tipa *Prijatelj mi je glumac* – *Prijatelji su mi glumci*, ta se opreka upravo bezlično-nebrojivim sadržajem predikatnoga imena neutralizira.

Da je sadržaj predikatnoga imena bezličan i nebrojiv vidi se i po tome što se uz rečenicu s takvim imenom iza nje u diskurz ne može uvrstiti rečenica s ličnom zamjenicom kao subjektom u istom rodu i broju u kojima je i riječ u funkciji predikatnoga imena. Budući da se, bez obzira na morfološko slaganje s predikatnim imenom, lična zamjenica u takvoj rečenici na to ime ne odnosi, rečenica od toga postaje neovjerena, npr. *Marko je dijete*. **Ono se još želi igrati*. Da je sadržaj predikatnoga imena uz sponu ličan i brojiv, da se njime označuje osoba trećega lica, i to kao pojedinačan cjelovit predmet koji se može brojiti, rečenica bi s ličnom zamjenicom kao gramatičkim izrazom za osobu toga lica iza rečenice s predikatnim imenom bila ovjerena. Kako taj uvjet nije ispunjen, ta je rečenica neovjerena.

Taj se odnos morfološkoga podudaranja i “značenjske nesnošljivosti sintaktičkih jedinica” (Samardžija 1998: 298) još jasnije vidi na primjeru *I žene su liječnici*. **Oni u zdravstvu obavljaju sve poslove kao i muškarci*. Da je sadržaj imenske riječi *liječnici* u funkciji predikatnoga imena u prvoj rečenici ličan i brojiv, rečenica bi s ličnom zamjenicom iza nje bila ovjerena. Kako nije, rečenica je neovjerena. Ta rečenica može postati ovjerenom ako se lična zamjenica u njoj počne odnositi na imensku riječ u prethodnoj kojoj je sadržaj uz sponu označen kao ličan i brojiv. Riječ s takvim sadržajem imenska je riječ u nominativu u funkciji subjekta. Odnoseći se na nju, lična zamjenica postaje jezični izraz gramatičkoga sadržaja koji je tom riječju označen, izraz njome označene osobe gramatičke kategorije lica: *I žene su liječnici*. *One u zdravstvu obavljaju sve poslove kao i muškarci*. Iz razmatranja se dosadašnjih primjera razabire da se i u diskurzima tipa *Prijatelj mi je glumac*. *On marljivo uvježbava svoje uloge* i *Prijatelji su mi glumci*. *Oni marljivo uvježbavaju svoje uloge* lične zamjenice trećega lica u jednini i množini, *on* i *oni*, u druge dvije rečenice

¹² Kao nebrojiv, taj se sadržaj može i parafrazirati. Za jedninu kao ‘prijatelj kojega imam glumi, zanimanje mu je glumac’, a za množinu kao ‘prijatelji koje imam glume, zanimanje im je da su glumci, da je svaki od njih glumac’. Sadržaj imenice *glumci* u tom gramatičkom kontekstu nije raščlanjiv na semantičke elemente koji bi bili brojivi. Neovisno o morfološki utvrdivu obliku množine te imenice, taj je sadržaj u tom kontekstu označen kao semantički neraščlanjiv.

¹³ Ulogu spone, kao supletivni oblik, u trećem licu jednine prezenta preuzima glagol *imati* u bezličnim rečenicama tipa *U sobi ima dima*, *Ima boga*, *Do Karlovca ima četrdesetak kilometara* itd. U rečenicama je toga tipa glagol *imati* neutralizacijom lica i broja sveden samo na treće lice jednine. Uza nj je s gledišta kategorije lica i broja neutralizirana i imenska riječ u funkciji predikatnoga imena.

zbog semantičkih razloga ne odnose na predikatna imena u prethodnima, *glumac* i *glumci*, nego na imenske riječi u nominativu u funkciji subjekta, *prijatelj* i *prijatelji*. Tim je riječima, a ne riječima *glumac* i *glumci*, u rečenicama označena osoba trećega lica u jednini i množini na koju se u rečenicama što slijede odnosi lična zamjenica trećega lica u jednini i množini. Samo tako razumljeni, navedeni diskurzi dobivaju svoj smisao.

Bezličnih rečenica s neutraliziranom oznakom kategorije broja predikatnoga glagola u jeziku ima više nego što na prvi pogled izgleda. Ovdje je uz opis postupka aktualizacije i neutralizacije sadržaja predikatnoga glagola upozoreno na nekoliko tipova takvih rečenica. No načelno se može reći da se takve rečenice javljaju svugdje gdje uz radnju predikatnoga glagola nije istaknut i njezin vršitelj. Vrlo često se to događa upravo s glagolima nepotpuna značenja, koji zahtijevaju dopunu kakvom imenskom riječju. Takvi se glagoli tu po funkciji približuju sponi. Umjesto da se ostvaruje, radnja im se, bez vršitelja u prvom planu, pretvara u kvalifikaciju osobe određenoga lica.

Tako nastaju rečenice tipa *Iznajmljujem bačve za vino*, *Ustupam pravo na uvoz automobila*, *Popravljam sve vrste televizora*, *Dajem usluge prijepisa*, *Prodajem kuću* itd. Uvjetovane specifičnim komunikacijskim potrebama, svojim bezličnim sadržajem te su rečenice prikladne za objavljivanje kao oglasi. Prvo lice jednine može se u njima bez promjene značenja zamijeniti prvim licem množine: *Iznajmljujemo bačve za vino*, *Popravljamo sve vrste televizora*, *Dajemo usluge prijepisa* itd. Da je sadržaj u tim rečenicama označen kao bezličan, utvrdivo je mogućnošću njegove parafraze u bezličnoj formi: *iznajmljuju se bačve za vino*, *prodaje se kuća* itd.

Isticanje svojstva pred radnjom prevladava i u bezličnim rečenicama tipa *Kći mi pjeva u operi* (operna je pjevačica), *Sin mi predaje na fakultetu* (predavač je na fakultetu), *Igram u Dinamu* (igrač sam Dinama), *Svira po barovima* (barski je svirač), *Dijete mu još ide u školu* (školarac je), *Marko piše pjesme i kritike* (pjesnik je i kritičar) itd. Zbog izuzetna komunikacijskog učinka tih rečenica, njihove bezličnosti najčešće nismo ni svjesni.

Literatura

- Barić, E. i dr. (1979) *Priručna gramatika hrvatskoga književnog jezika*, Školska knjiga, Zagreb.
Barić, E. i dr. (1995) *Hrvatska gramatika*, Školska knjiga, Zagreb.
Corbett, G. (2000) *Number*, Cambridge University Press, Cambridge.
Katičić, R. (1986) *Sintaksa hrvatskoga književnog jezika*, JAZU – Globus, Zagreb.
Kekez, J. (1984) *Poslovice i njima srodni oblici*, Zavod za znanost o književnosti, Zagreb.
Peti, M. (1998) Jesu li lične zamjenice osobne?, *Suvremena lingvistika*, 45–46, 39–55, Zagreb.
Peti, M. (2001) Zbrojina, *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje*, 27, 209–250, Zagreb.

- Peti, M. (2002) Matematički broj prema gramatičkome, *Riječki filološki dani*, 4, 351–364, Rijeka.
- Raguž, D. (1997) *Praktična hrvatska gramatika*, Medicinska naklada, Zagreb.
- Samardžija, M. (1998) Značenjska nesnošljivost leksema i gramatičnost rečenice, *Riječki filološki dani*, 2, 297–302, Rijeka.
- Walter, H. (1984) O semantici kategorije broja u okviru glagolske sisteme srpskohrvatskog jezika, Rod i broj u srpskohrvatskom jeziku, *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Referati i saopštenja, 13/1, 259–267, Beograd.

THE NUMBER OF VERB

Summary

In comparison with the number of nouns, the number of verbs is a fairly neglected linguistic subject. Croatian studies have almost never tackled the subject. The paper considers the problem of the morphological and semantic aspect of the category of number of the verb in the Croatian language. The verbal number is studied within the framework of its inseparable relatedness to the category of person. The verbal person in a sentence can be actualized and neutralized. When the verbal person is actualized, the number is likewise actualized. The same holds true in case of neutralization. When the verbal number is actualized, the number of the nominal word is also actualized. Syntactically, verb determines the position of the subject. In case of neutralization of the verbal number, the nominal number is also neutralized. With the actualized markers of the category of number, the content of the nominal word is marked as countable and with neutralized markers as uncountable.

Ključne riječi: glagolski broj, glagolsko lice, aktualizacija, neutralizacija, lično, bezlično, brojivo, nebrojivo

Key words: verbal number, verbal person, actualization, neutralization, personal, impersonal, countable, uncountable